

تمرکز بر پامیر: وجه تسمیه، موضوعات تاریخی، جغرافیایی، زبانشناسی، و سیاسی و دگرگونی های آنها تا زمان ما

بخش دوم: پوشش جغرافیایی منطقه پامیر

پژوهش و نگارش: نوروز علی ثابتی

05 سرطان 1395 || 20 رمضان المبارک 1437 || 25 جون 2016 روز شنبه

مقدمه – معرفی عمومی:

در بخش اول این مقاله، وجه تسمیه پامیر، و جایگاه تاریخی آن به بحث گرفته شد. در این بخش، پوشش جغرافیایی پامیر، حدود و ثغور آن مورد بحث قرار می گیرد.

از نقطه نظر جغرافیایی، پامیر را بنام « منطقه پامیر»، کوه های پامیر، و همچنان به شکل جمع «پامیرات» هم نوشته اند، که شکل ترجمه انگلیسی (The Pamirs) است، که من ترجیح می دهم آنرا به شکل «پامیر ها» ترجمه کنم.

نجد و یا فلات پامیر ها یک رشته از کوه ها و دشت ها در آسیای میانه است که محل تلاقی پنج رشته کوه بزرگ آسیای میانه می باشد. این رشته کوه های بزرگ عبارتند از: همالیا، تیان شان، قراقرم، کنولون، و هندوکش. به این لحاظ، آنرا بنام نجد و یا گره گاه (The Pamir Knot) پامیر یاد می شود که سلسله کوه های بزرگ آسیای میانه را بهم پیوند می دهد. پامیر از جمله مرتفع ترین کوه ها در جهان از زمان ملکه ویکتوریا (ملکه زمان امپراتوری بریتانیا) به شناخته شده، و بنام «بام دنیا» شهرت یافته اند.

رشته کوه های پامیر، در زبان های مختلف، بنام های مختلف یاد می شوند. در زیر، نام های کوه های پامیر را در زبان های متفاوت ملاحظه خواهید کرد.

(معلومات زیر، از دایرة المعارف آزاد آنلین، ویکی پدیا، ترجمه و در اینجا آورده شد).

در زبان قرغیزی: پامیر تا آ لاری (تاغ لری) Памир тоолору Pamir Toolori

در پارسی (دری و تاجیکی): رشته کوه های پامیر

در پشتو: د پامیر غرونه

در اویغوری: پامیر ئیگزلکی [ازگیزلیکی] Ezgizliki

در اردو: پامیر کوهستان

در روسی: Памир، (به روسی بام دنیا را بنام « کریشه میره » Крыша мира می گویند).

در چینی: چینی ساده شده: 葱岭 ؛ در چینی سنتی 蔥嶺

در چینی وید-گلیس (خط چینی ایکه با الفبای لاتین نوشته می شود): Ts'ung-ling

در چینی بین بین (pinyin) (شکل مدرن خط چینی با الفبای رومی (لاتینی)): Cōnglǐng

در چین مدرن، منحیث یک واژه عاریتی «پامی ائر» [پامیر] آمده، و به این شکل نوشته می شود.

شکل سنتی، 帕米爾 ؛ شکل ساده شده: 帕米尔 ؛ با خط بین بین: Pàmǐ'ěr.

در زبان چینی قدیم، سلسله کو های پامیر را بنام « تسونگ لینگ» (Cōnglǐng) [خونگ لینگ] به معنای « کوه پیاز» شناخته شده اند، که این نام بخاطر موجودیت پیاز وحشی در این سلسله کوه ها، نامگذاری شده است. این پیاز وحشی را در زبان شغنانی بنام «خهپس» یاد می شود.

حدود و ثغور دقیق این منطقه بحث بر انگیز است، ولی اکثر این رشته کوه ها در ولایت خود مختار بدخشان کوهی تاجیکستان موقعیت دارند. از طرف شمال به کوه تیان شان به امتداد وادی آلائی (Alai) در قرغیزستان هم مرز هستند. از طرف جنوب به رشته کوه های هندو کش در امتداد دهلیز واخان در افغانستان هم مرز هستند. از طرف شرق، آنها به رشته کوه های چین هم مرز هستند که در برگیرنده قله کانگور تاغ هم می شوند، و بیشتر از طرف شرق با رشته کوه های کنولون هم سرحد هستند، قسمی که

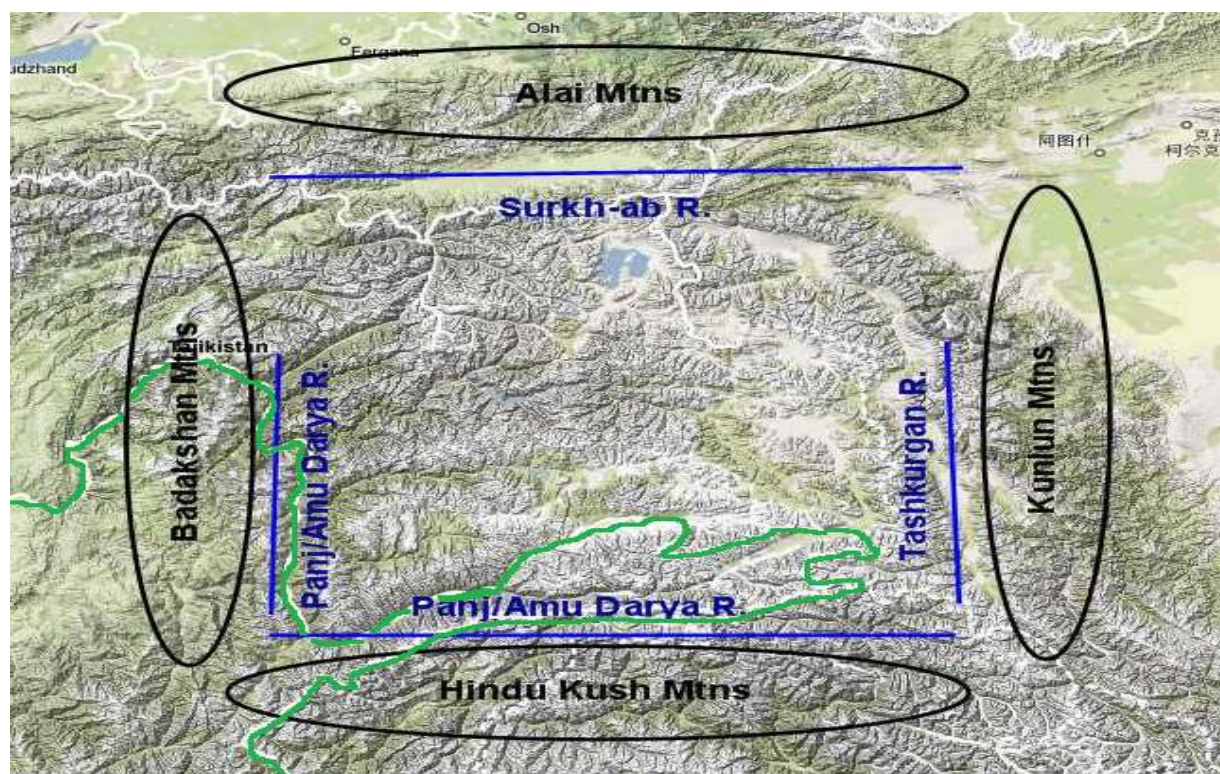
کانگور تاغ و کئولون توسط رود یارکند از هم جدا می گردند. از نقطه نظر جغرافیایی، کدام تفکیک مرز بندی در آنجا وجود ندارد که کوه های پامیر و کانگور تاغ را از هم جدا کند، بلکه بیشتر این موضوع بستگی به مرز سیاسی دارد، نه مرز جغرافیایی.

مختصات جغرافیای و یا طول البلد و عرض البلد پامیر قرار زیر است:

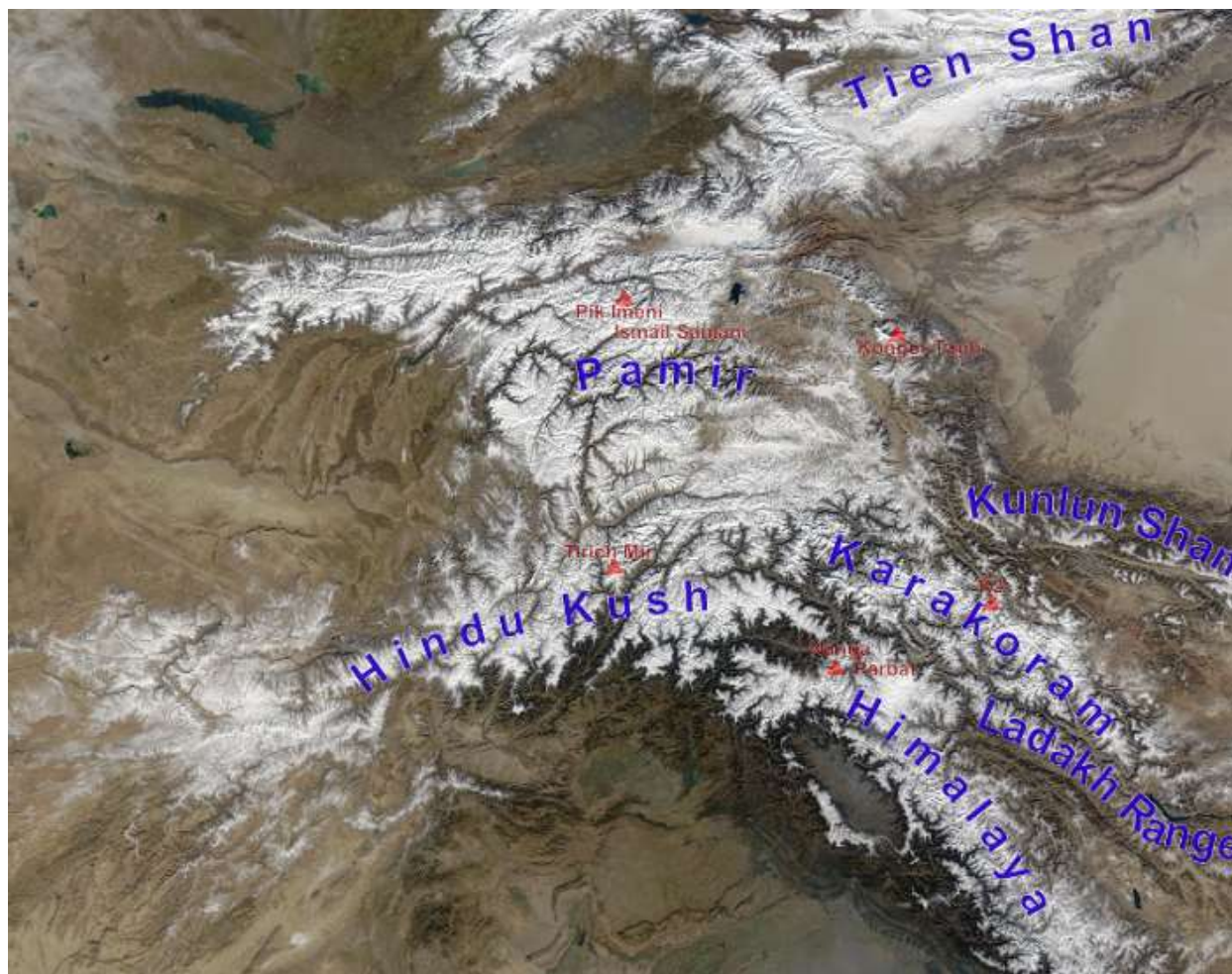
38 درجه و 30 دقیقه شمالی ($N38^{\circ}30'$) و 73 درجه و 30 دقیقه شرقی ($E73^{\circ}30'$).

در مجموع، کوه های پامیر، در میان پنج کشور (تاجیکستان، قرغیزستان، افغانستان، پاکستان، و چین) پهن شده اند که شکل هندسی مستطیل را دارا بوده و درازای آن از شرق به غرب 420 کیلو متر است، و از شمال به جنوب 280 کیلو متر است که در حدود 70000 کیلو متر مربع ساحه را احتوا می کند که از این جمله 8000 متر مربع

را یخچال ها تشکیل می دهد.

فلات پامیر به شکل مستطیل در میان سلسله کوه های بزرگ آسیا، همه آنها در آنجا توسط این نجد، با هم گره خورده اند

در نقشه بالا، گره گاه پامیر (Pamir Knot) نشان داده شده است که با پنج رشته کوه های بزرگ در آسیا پیوند ایجاد کرده.

پامیرها به شکل طبیعی با در نظر داشت خصوصیت رشته کوه هایش به دو بخش تقسیم شده است. در پامیر غربی قله های سر به فلک و یخچال های بزرگ اخذ موقعیت نموده، و بیشتر از قله ها یش، بیش از 6000 متر ارتفاع داشته، و سه تا از آنها بیشتر از 7000 متر ارتفاع دارند. در پامیر شرقی برجستگی های کوهی تبت مانند دارد که با دشت های مرتفع که از 3500 تا 4500 متر ارتفاع دارند، تشکیل شده است.

توصیف وضعیت فیزیکی و طبیعی سر زمین پامیر ها توسط کاوشگران:

در نیمه دوم قرن نوزدهم، کاوشگران و کاشفین هندی، چینی، روسی، و انگلیسی، برای موضوعات تقوُّق طلبی (supremacy)، و سلطه جویی توسعه طلبانه سه امپراتوری بزرگ – از جمله امپراتوری بر نقاط مرتفع در آسیای میانه، بویژه پامیر ها، برای اهداف سوق الجیشی و نظامی، این منطقه را مورد کاوش قرار دادند. چون فلات پامیر، یک مانع بزرگ (buffer) برای امپراتوری های توسعه طلبانه برتانیه، روس، و چین بود. آنها توانستند دیگر جاها را تسخیر کنند، و بسیاری از جاهای پامیر برای شان از نقطه نظر وضعیت توپولوژی، طبیعی، فیزیکی، و اقلیمی نا شناخته باقی مانده بود. بنا براین، هر کدام آنها می خواستند دعوی ملکیت آنرا داشته باشند. به این خاطر جاسوسان بسیار دانشمند و ماهر نظامی، و جغرافیه دان را در جامه بازرگانان به این منطقه اعزام کردند.

قابل ذکر است که اعزام نمودن ساینس دانها در این منطقه کم شناخته در قرن نوزدهم، نه تنها منحصر به کاوش های جغرافیایی بود، بلکه تیم های متخصص در عرصه های مختلف از جمله زمین شناسی (جیولوجی)، زیست شناسی (بیولوژی)، حیوان شناسی (زولوژی)، گیاه شناسی (بوتانی)، تبار شناسی (اتنوگرافی)، زبان شناسی، و غیره را در بر گرفت.

در زیر، نام و تاریخ بعضی از کاوشگران و جهانگردان که در مورد جغرافیای پامیر معلومات داده اند، بطور گذرا یاد آوری می شود. همچنان، بعضی از تاریخ های مهم که در جغرافیای سیاسی پامیر، تحول بوجود آمده، ذکر خواهد شد. این بخش از کتاب «تاجیکستان و فلات پامیر» نوشته آر. میدل تون و ایچ. توماس، و دانشنامه آنالین بریتانیکا اقتباس گردید.

- ✓ در حدود 138 سال قبل از میلاد، ژانگ چیان (Zhang Qian) در شمال غربی پامیر، به وادی فرغانه رسید.
- ✓ بطليموس (Ptolemy) جغرافی دان یونانی، در مورد مسیر بازرگانی راه ابریشم که از این منطقه گذشته است، نوشته است، ولی نوشته او از ابهامات خالی نیست.
- ✓ در حدود سال 600 بعد از میلاد، زائران بودایی از پامیر ها عبور کرده و از چین از طریق پامیر به هند رسیدند.
- ✓ در سال 747، قشون تانگ (Tang) در کرانه دریای واخان فرود آمد. در زمینه گزارش های زیادی در منابع عربی و چینی وجود دارد.

- ✓ مارکو پولو ممکن است به امتداد دریای پنج سفر نموده و ممکن است در سال 1274 از این منطقه گذشته است.
- ✓ در سال 1602، بنتو دو گوس (Bento de Goes) از کابل به طرف یارقند (پار کند) سفر کرده، و در مورد پامیر گزارش مفصل ارائه کرده است.
- ✓ در سال 1838، دگر وال جان وود (John Wood) در مورد سرچشمه دریای پنج گزارش خویش را ارائه نمود.
- ✓ در بین سال های 1868 تا 1880، شماری از هندی ها که در خدمت نظام هند برتانوی کار می کردند، بطور سرّی این منطقه را مورد کاوش قرار دادند.
- ✓ در سال 1873، انگلیس ها و روس ها، دریای پنج را به صفت خط مرزی برای حکومت افغانستان وقت، تعیین کردند.
- ✓ در سال 1874، ماموریت سر دی. فورسیث (Sir D. Forsyth) به یارقند نخستین بار از کاوش جغرافیایی منظم (سیستماتیک) کار گرفت.
- ✓ در سال 1885، نی الیاس (Ney Elias) سفر مشهورش در پامیر ها از شرق به طرف غرب آغاز کرد، و رنگ کول را به عنوان « جهیل اژدها » که جغرافی دان های چینی آنرا به این نام مسمی ساخته بودند، شناسایی کرد.
- ✓ در سال 1886، لاکارت (Lockhart) و وود ثارپ (Woodthorpe) به امتداد دریای واخان از اشکاشم بدخشان آغاز نمودند و یک عالی ترین تحقیق ماندگار را از خود بر جای ماندند.
- ✓ بُنقلاّت (Bonvalot) در سال 1887، لیتل دپل (Littledale) در سال 1888، کمبرلند (Cumberland)، باور (Bower)، و دافیرن (Dauvergne)، و به تعقیب آنها، یانگ هزبند (Younghusband) تا سال 1890 کاوش های شان را در پامیر بطور جدا گانه انجام دادند.
- ✓ دانمور (Dunmore) در سال 1892 و سفن هیدین در بین سال های 1894 و 1895، در قسمت کشفیات جغرافیایی در پامیر خدمات شایانی انجام دادند.
- ✓ مگر تمام افتخارات نهایی کاوش موفقانه در سطح مرتفع پامیر، بر می گردد به لُرد کورزان (Lord Curzon) که تحقیقاتش در سال 1894، به تشریح جامع و واضح منحصر بفرد در مورد جغرافیای پامیر به انجام رسانید.
- ✓ در عین زمان، کاوشگران و توپوگرافر های (نقشه نگار ها) روسی هم از طرف شمال پامیر مصروف کاوش بودند. سرباز مشهور روسی بنام سکابلیف (Skobelev) شاید یگانه اروپایی باشد که از جهیل قراکول بزرگ بازدید بعمل آورد.
- ✓ از سال 1871 تا 1893، چندین تن از هیئات اعزامی و ساینس دانان نظامی بیشتر ساحات پامیر را نقشه برداری کردند که از آن جمله، الکسی پافلو فیچ (Fyodor Pavlovich Fedchenko)، نیکولای سیفرخف (Nicolai Severtzov)، تورن پوتیاته (Putyata)، و دیگران، و پسانتر، نیکولای کورژنفسکی (Nikolai Korzhenevskiy)، را می توان نام برد. در این اثنا، چندین گروه محلی، بخاطر محافظت خود از تهاجم افغانان (در بدخشان کوهی تاجیکستان)، از روس ها تقاضای کمک و حمایت نمودند. به تعقیب کاوش گران روسی، کاوش گران غیر روس تبار، به کاوش این منطقه پرداختند که از آن میان،

نی الیاس (Ney Elias)، جورج لیتل دبل (Littledale George)، ژ اِ رِل اُف دانمور (the Earl of Dunmore)، ویلهلم فیلخنر (Wilhelm Filchner)، و لُرد کورزان (Lord Curzon)، را می توان نام برد.

- ✓ در سال 1883، ماموریت پوتیاته (Putiata) از طرف جنوب آغاز گردید.
- ✓ در بین سال های 1888 و 1892، گرام چفسکی (Gromchevsky) در تحقیق جغرافیایی خود در پامیر تلاش زیاد نمود.
- ✓ یانوف (Yanov) در سال 1891، تحقیق اش را آغاز نمود، و بعد از یک توقف کوتاه در پروژه اش، او یک تحقیق جامع و ماندگار را در مورد وادی سرحد (در واخان) در بین کوتل بروغیل و بازِی گمبذ نوشته است.
- ✓ در سال 1891، روس ها، فرانسیس یانگ هزبند (Farncis Younghusban) (جاسوس هند برتانوی در پامیر) را آگاه ساختند که آن سر زمین ملکیت روس ها است، و بعد بریدمن دبوید سن (Davidson) را به آن ساحه اعزام نمودند (رویداد پامیر = Pamir Incident).
- ✓ در سال 1892، یک کندک نظامی تحت رهبری میخائیل ایونوف (Mikail Ionov) به طرف پامیر رهسپار گردید، و مقر خویش را در مرغاب کنونی لنگر انداخت، و بعداً در سال 1893، آنها قلعه مستحکمی را در آنجا بنا نهادند که به نام «پوسته پامیر = Pomirskiy Post» یاد شد.
- ✓ در سال 1895، مقر آنها در مقابل افغان ها، به شهر خارق انتقال یافت.
- ✓ در آخر، در سال 1895، هیئت اعزامی روسی تحت رهبری جنرال شفیکوفسکی (Shveikofsky) با هیئت اعزامی هند برتانوی را تحت رهبری جنرال جیرارد (Gerard) در کرانه های جهیل زُر قول (جهیل ویکتوریا) دیدار کرد و از همان محل بطرف شرق تا مرز چین خط مرزی را علامه گذاری کردند که بعد از آن، همان خط گرایش منفعت طلبی انگلیس ها و روس ها را در سطح مرتفع آسیا برای همیشه ساقط کرد. از آن زمان به بعد، گردشگران دیگر از پامیر دیدن بعمل آوردند، اما نقطه اتصال سروی های روس و انگلیس (بیشتر در بالای کوه هندوکش جهت تأیید درست بودن معلومات صورت گرفت) در کنار انداخته شد تا افتخار کشفیات دیگری در آن ساحه از جانب کسی ادعا نگردد.
- ✓ در سال 1928، آخرین نقطه نا مکشوف پامیر، توسط یک هیئت آلمانی – روسی تحت رهبری ویلی ریخمرز (Willi Rickmer Richmers) نقشه برداری شد.

اقتباس و برگردان از کتاب بام جهان، نوشته تی. ای. گوردن:

فلات پامیر اینگونه توصیف می گردد: آن یک پشته بزرگ، پهناور، و گرد است که به طرف شمال و جنوب گسترده شده، و به امتداد آن رشته کوه های ضخیم گذشته که در بین آنها وادی های مرتفع قرار دارند، بطرف شرق به تدریج باز بوده و به نشیبی میلان دارد، و اما بطرف غرب باریک بوده و به یک نشیبی تند محصور است. آب

هایی که در آن جاری هستند، به استثنای آب های جاری از قلّه تاغ دُمباش، به دریای آمو می ریزند؛ رود آقسو از قسمت شرقی جهیل پامیر خورد [چقمقتین] سرچشمه گرفته و بطرف وادی آفتاش می رود، و به دریای مرغاب می پیوندند که آب آن از پامیر علی چور و پامیر سَریز می آید. قسمی که رود تاغ دونگباش شرقی بطرف رود های سریق قول و یارقند جریان دارد، و رود های قرا کول بزرگ و قرا کول خورد هر کدام به نوبه خود، به رود آمو و رود کاشغر می ریزند. سلسله کوه نیزه تاش و وادی قزل آرت به مثابه یک مرکز آب پخشان بین ترکستان شرقی و غربی قرار گرفته اند. (Gordon, p. 161)

اقتباس و برگردان از کتاب رالف کوبولد Innermost Asia:

بر گرفته از کتاب « آسیای میانه، گردشگری و ورزش در پامیرات » (به انگلیسی: Innermost Asia, Travel and Sport in the Pamirs) نوشته رالف پی. کوبولد (Ralph P. Cobbold)، جهانگرد و مامور هند برتانوی در آسیای میانه در سال 1897 میلادی (1276 هجری خورشیدی)، از پامیر دیدن کرده. فصل دوم کتاب، صفحات 31 – 35.

« پامیر ها یک رشته جلگه هایی هستند که به رشته کوه های گسترده متصل بوده که در آنجا در طی قرون متمادی عمل یخچالی همراه با تأثیرات باد و هوا، سکوی کوه ها را به تدریج ساییده، و وادی های محاط به خود را پر کرده است، جریان نا هموار و خشن مسیر آبی را آرام و نرم و ساخته، بر آمدگی های شیب های پست تر را ساییده و به یک سلسله دشت های هموار منتهی شده که آن دشت ها در میان ستیغ تیز کوه های پوشیده از برف و پیر یخ ها، یکی پی دیگری قرار دارند.

ویژگی ی پامیر بودن، موجود بودن مرز بندی توسط کوه های شامخ و پوشیده از برف، داشتن وادی با پهنای ناهمگون، داشتن ریگ سنگی و زمین بایر، و یا بعبارت دیگر، که دارای گیاهان کم رشد و قطعات زمین باتلاقی باشد، که از تقاطع آبراهه ها بوجود آمده، که آن آبها در جاهایی باهم یکجا گردیده و به تشکیل جهیل هایی به اندازه قابل ملاحظه گسترش پیدا می کنند. مسلماً، یک پامیر، وادی ی کوهی می باشد که از پیر برف ها تشکیل شده، و از وادی های کوهی معمولی در این تفاوت دارد که فقط به دلیل ارتفاع بسیار بلند و درجه ایکه بواسطه آن، [آنجا] از آب رُفت (alluvium) پر شده است تا اینکه شکل یک دشت را بخود گرفته است. شکل قابل دید پامیر ها، قلّت درخت ها، فراوانی مراتع [چراگاه ها]، و سختی و خشنی اقلیم آنست. برای بیشتر از نیمی از سال، منطقه پامیر پوشیده از برف بوده، جهیل های آنجا منجمد، و معبر های آنجا مسدود می باشد.»

تقسیم بندی سر زمین پامیر ها توسط کوبولد:

در مجموع، پامیر ها به هشت حصه تقسیم شده، که مشخصات آن طور زیر به اختصار بیان می گردد.

1. **پامیر تاغ دُمباش** [تاغ دُنگ باش = کوه سر بفلک]، در نزدیکی حصه شمالی کوتل کپلک موقعیت دارد. این پامیر از طرف جنوب کوتل واخان شروع شده و تا بطرف قلعه تاشقرغان مربوط به چین به سمت شمالشرق گسترده شده، و از آن رود هایی بطرف بقیه پامیر ها جاری هستند. ارتفاع آن از سطح بحر متفاوت بوده و بین 10000 تا 15000 فوت [3000 تا 4500 متر] بوده، و پهنای آن از یک میل تا پنج میل [1.6 تا 8 کیلو متر] را در بر می گیرد. این پامیر اسماً تحت اداره چینی ها است، و نفوس آنجا متشکل از قرغیز های کوچی و آواره های واخانی هستند. صلاحیت حکومت بدست 60 نفر سرباز است که در قلعه تاشقرغان جابجای هستند، و برای اهداف عملی، احتمالاً وجود نداشته باشد.
2. **پامیر واخان**، یکی از کوچکترین پامیر ها است که متشکل از یک وادی علف دار در امتداد دریاچه واخان است که سر آغاز رود آمو می باشد و درازی آن 20 میل [32 کیلو متر] را احتوا می کند. [این پامیر] در تمام مسیر خود خیلی تنگ و باریک بوده و هیچ کسی در آنجا بود و باش ندارد، مگر بطور تصادفی قرغیز ها در آنجا می آیند و در ایام تابستان رمه خود را در آنجا می چرانند که در کرانه های آن وادی علف بطور وافر پیدا می شود.
3. **پامیر کلان**، در برگرنده جهیل ویکتوریا [زور قول؛ ساریق قول = جهیل زرد] و یک تعدادی از آب های دیگر، با درازی 60 میل [96 کیلو متر]، و پهنای متفاوت از یک تا شش میل [1.5 تا 6.5 کیلو متر]، می باشد.
4. **پامیر خورد**، در برگرنده جهیل چقماق [چقماق تین] و ساحه قبلی چینی ها در قلعه آفتاش [سفید سنگ]. در حدود مجموعی درازی آن به 60 میل [96 کیلو میر]، و پهنای متفاوت از یک میل تا چهار میل [1.5 تا 6 کیلو متر] می رسد.
5. **پامیر علی چور**، این پامیر تا مرز شغنان گسترش یافته و در برگرنده یشیل کول [جهیل سبز]، و سسپیک کول [جهیل بو گین، و یا بد بو]، و یا جهیل پوترید (Potrid Lake) است.
6. **پامیر سَریز**، شامل بخشی از بالا مرغاب می شود که شامل اقامت گاه قوای روسی در مرغاب هم می شود. 1.

پامیر خرگوشی، که آن سرچشمه جهیل قراکول [جهیل سیاه] را در بر می گیرد.

¹ جهیل سریز، در سال 1911 تشکیل شده، و قبلاً آن محل تا مرغاب بنام پامیر سریز یاد می شده است. این نویسنده (کوبولد) از آنجا در سال 1898 از عبور کرده، و بعد از گذشتن از آنجا به قلعه وامر در روشن آمده است. یعنی 13 سال بعد آن حادثه اتفاق افتاده است. — مترجم.

7. **پامیر خرگوشی**، که آن سرچشمه جهیل قراکول [جهیل سیاه] را در بر می گیرد.

8. **پامیر رنگ کول** [جهیل نخچیر]، که شامل جهیلی به این نام بوده، که رسماً بنام چینی ها است، مگر اکنون در تصرف روس ها می باشد.

جاهایی که نام گرفته شد، مخصوص پامیر بوده، و بر علاوه آن چندین علاقه دیگر که به آنها نام پامیر نسبت داده می شود، در اصل هیچ ادعایی برای این نامگذاری در دست ندارند. چنانچه سریقول یک پامیر نیست، مگر یک سر زمین و یا ناحیه ای است که با تاغ دُمباش هم مرز است، که از آن مجزا می باشد؛ همچنان در مورد پامیر شِمَشال و پامیر مَریوم عین ادعا وجود دارد، که آنها وادی های کوهی معمولی هستند. ساحه مجموعی که پامیر آنرا احتوا نموده، بالغ بر 22500 میل مربع [36210 کیلو متر مربع] می باشد.

ایوانف در مورد پوشش جغرافیایی پامیر چنین اظهار نظر نموده است:

برخلاف کوبولد، ایوانف اظهار نموده، که با بیشتر ساحات، پسوند « پامیر » همراهی نام همان ساحات نمی آید. مثلاً نامی در نزد اهالی، بنام پامیر کلان، پامیر خورد، پامیر علی چور، پامیر خرگوشی، و پامیر سریز وجود ندارد، و به اختصار بنام علی چور، خرگوشی، و سریز یاد می شوند. چنانچه می گوید.

« پامیر عموماً به تمام منطقه ای که منابع آبی رود آمو از آن سرچشمه می گیرند، اطلاق می گردد. و برای بخش های متمایز آن کار برد ندارد، مثلاً پامیر های کلان، خورد، علی چور، خرگوشی، و سریز. این ساحات برای اهالی این منطقه صرف با یک نام شناخته می شوند، و واژه پامیر همراه شان کار برد ندارد. پامیر به شکل نعل اسب [و یا به شکل حرف U انگلیسی] از شمال بطرف جنوب گسترده بوده، یعنی از کوتل تلدیک (Taldyk) در رشته کوه آلائی تا المایان (در دریای واخان بالا، در شمال هندوکش، به مسافه 200 میل [321.8 کیلو متر] ؛ و از شرق بطرف غرب، یعنی از تاشقرغان کاشغر در شرق تا به سردبم [نام محلی در وادی غند] به مسافه 170 میل [273.5 کیلو متر] گسترش دارد. در این حدود، مساحت 67000 میل مربع را احتوا می کند. »

گوردن، حتی اظهار نموده که غیر از این 8 پامیر، پامیر های دیگری هم وجود دارد. به نظر او، هر زمین مرتفع ای که دارای علف فراوان و محیط خوب برای مرتع و چراگاه حیوانات باشد، بنام « پامیر » یاد می شود. مثلاً او اظهار نموده است که:

« وادی شیوه که بطرف شمال شرقی فیض آباد، بدخشان موقعیت دارد، برای میله های تابستانی مشهور است، همچنان بنام « پامیر شیوه » یاد می گردد. »

(Gordon, p. 162)

گوردن، حتی از مسیر کنونی پامیر ها عبور کرده، و حتی نام پامیر را همراهی « شیوه » هم می آورد. و این موضوع در دیگر منابع یافت نشد، و همچنان در میان اهالی شغنان و بدخشان هم چنین نظری مطرح نبوده است. حتی در زبان شغنایی، شیوه را « بنیوه » گویند. و شاید این واژه، ارتباط معنایی با واژه « پامیر » داشته باشد، ولی به تحقیقات بیشتری نیاز دارد.

ذکر پامیر در منابع چینی:

در مورد سلسله کوه تسونگ-لینگ:

هیوان تسانگ، زائر چینی در قرن هفتم، زمانی که از ولایت کنونی کندز گذشته است، در مورد کوه های آن چنین گفته است:

از هُوو (Hwoh) [کندز]، از طرف شرق بطرف کوه های تسونگ-لینگ (T'sung-ling) روانه شدیم. این کوه ها در میان جمبو دُفِیا قرار دارند. از طرف جنوب آنها به کوه های بزرگ پوشیده از برف [کوه بابا]، از طرف شمال آنها به بحیره گرم (Lake Termurtu) و هزار چشمه، و از طرف غرب تا کشور هُوو [کندز] و از طرف شرق تا قلمرو پادشاهی اوش [Osh در قرغزستان کنونی]، محاط می باشند. از شرق به طرف غرب و از شمال بطرف جنوب بطور مساویانه به اندازه چندین هزار لی مسافه دارند، و در مسیر شان صد ها قله شامخ و وادی ها ژرف قرار دارد. سطح مرتفع کوه ها توسط پیر یخ ها و یخچال های طبیعی همیشه سفید بوده، و باد های سرد و تند در آنجا میوزند. قسمی که زمین آنجا مقدار زیاد پیاز را تولید می کند، بدین لحاظ بنام تسونگ-لینگ یاد می شود، و یا بخاطر اینکه صخره های آنجا رنگ سبز مایل به آبی دارند، از این جهت آن کوه این نام را به خود گرفته است. بعد از طی نمودن مسافت 100 لی و یا چیزی در این حدود، ما با قلمرو پادشاهی مونگ-کین رسیدیم [بیل مترجم متن چینی به انگلیسی، مونگ-کین را منجان ترجمه کرده است. اما این با تسلسل مسیر سفر هیوان تسیانگ مطابقت ندارد. بخاطری که بعد از گذشتن از رستاق، شهر بزرگ، یفتل، راغ، بدخشان، یمگان، و کران، به منجان می توان رسید. در سفر نامه اش ذکر کرده که وی برای مدت یک ماه و چند روز بخاطر سردی هوا، یخبندان، و برف باری، در بدخشان توقف نموده است].

SI-YU-KI Buddhist Records of the Western World, Translated from the Chinese of Hiuenn Tsiang (A.D, 629) translated by Samuel Beal, 1906, Vol. II, p.288)

به نظر چینی ها، سلسله کوه های هندوکش و پامیر همه بنام یک سلسله کوه شناخته شده، و بنام کوه پیاز معروف شده اند.

از نظر من شاید چینی ها، بخاطر دو چیز، این کوه ها را [کوه های هندوکش و پامیر] بنام کوه پیاز یاد می کنند. چون این رشته کوه ها بطور تسلسل یکی پی دیگری با قله های شامخ و وادی های گود، مانند لایه های پیاز با هم متصل بودند، به این خاطر آنها را بنام «کوه های پیاز مانند» یاد کردند. همچنان، در زبان چینی، پیاز را بنام یِن خُونگ (yan cong) یاد می کنند. و خُونگ (cong) پیاز بهاری و یا نوش پیاز را در گویند. در کوه های هندوکش، در شغنان (قاشهرث دره = واشرو دره) و روشن، پیاز کوهی وجود دارد که به زبان محلی بنام «خُهبِن» یاد می شود. شاید بنا به موجودیت این نوع پیاز در این کوه ها، آنرا بنام پیاز کوه، و یا کوه پیاز یاد نموده اند. رشته کوه های هندو کش در دو جای در خود نام پیاز را دارند. یکی در ولسوالی خوست ولایت بغلان بنام **کوه گل پیاز**، و دیگری در ولسوالی خاش و ارگو ولایت بدخشان بنام **کرگسی و پیازی** یاد می شود.

سلطان محمد انصاری در کتاب جغرافیای عمومی ولایات افغانستان (ص. 394) نوشته است:

«سلسله کوه دیگر مربوط به سلسله خواجه محمد [کوه های کران و منجان]، از جنوب غرب کوتل زرد، از هندوکش جدا شده به سمت شمال ادامه یافته تا به منطقه شمال غرب مرکز فرخار می رسد. این کوه منطقه خوست و فرنگ را از ورسج و فرخار جدا می سازد. ارتفاع این کوه در ناحیه شمال شرقی خوست زیاد می گردد. در این حصه این کوه بنام کوه «**گل پیاز**» و بالآخره به کوه «نمک آب» معروف شده است؛ بلندترین قله این کوه به 4817 متر میرسد، در منطقه اخیر الذکر موقعیت دارد.»

«... سلسله کوه های مشهوری که در شرق و غرب منطقه جرم واقع و از کوه هندوکش و کوه زیباک منشعب گردیده، بنام کوه های: کوه دره وردوج، کوه زردیو، کوه سرغیلام، کوه سرخ، کوه کسانک، کوه کرگسی، **کوه پیازی**، کوه چهل تن، کوه کهیب، کوه ختک ها، و کوه خنجان یاد می شوند. ارتفاع کوه های مذکور از سطح پامیرات پست و از دیگر حصص ولایت بدخشان بلند تر می باشد.» (همان، ص. 414).

سلسله کوه های فرعی پامیر ها:

سلسله کوه های فرعی شناخته شده در پامیر ها قرار زیر است.

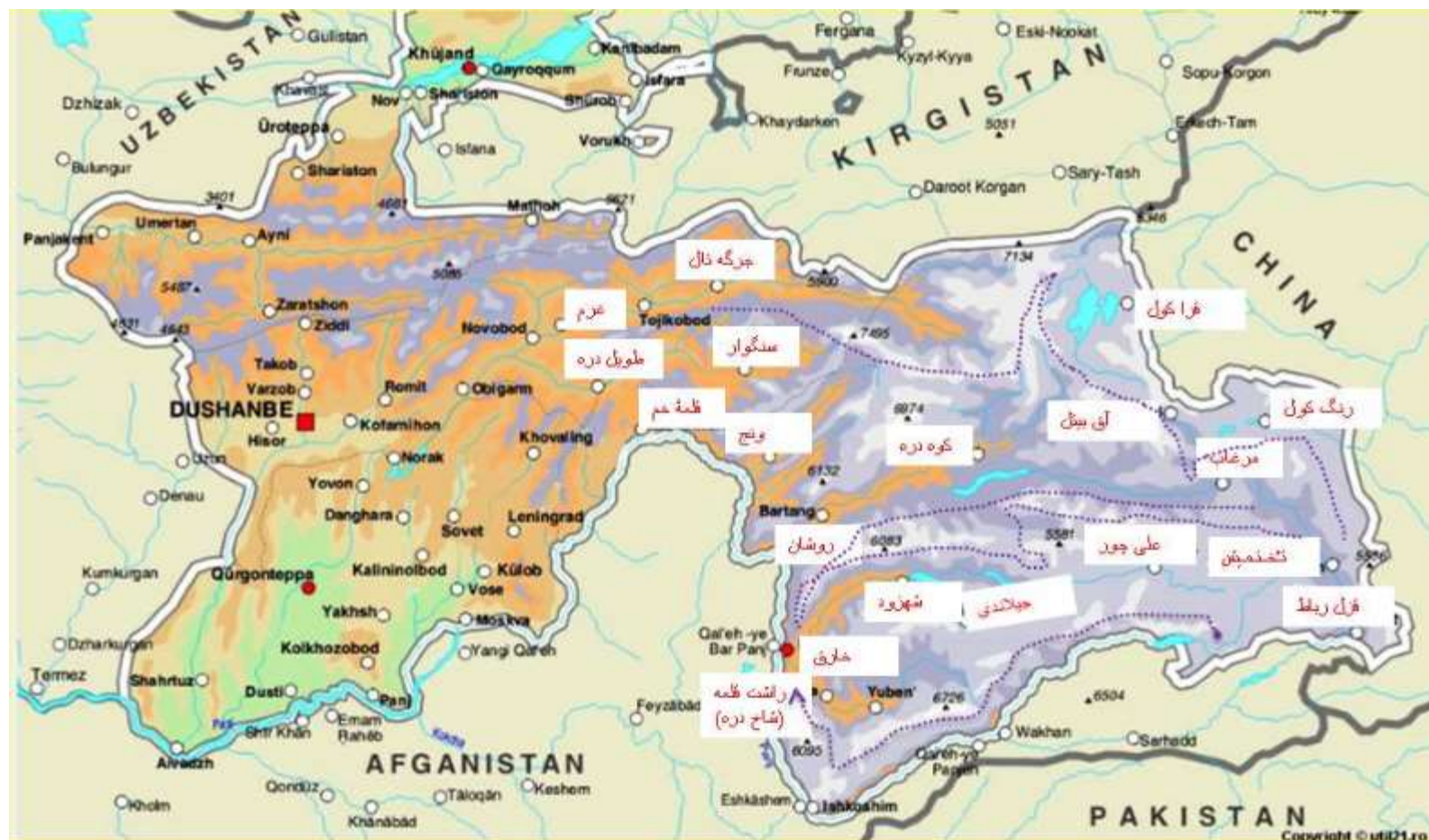
رشته کوه های ترانس آلائی (پس آلائی): این رشته کوه ها بین تاجیکستان و قرغزستان بوده، و قله لینن (قله ابن سینا)، و قله مارشال ژکوف در آنجا قرار دارند.

رشته کوه های اکادمی علوم: قله کمونیزم (قله اسماعیل سامانی)، قله کورژنفسکای، قله روسیه، و قله انقلاب، در این رشته ها اخذ موقعیت کرده اند.

رشته کوه شاخ دره: قله کارل مارکس، قله تاجیکستان، قله انگلس، در این کوه ها موقعیت دارند.

رشته کوه واخان: قله کوه پامیر، بلند ترین قله این رشته کوه است.

پامیرو الای: شامل رشته کوه فان است که قله های معروف آن قله آقسو، قله الکسندر بلاک، قله چمتارگه، قله پرامیدالنی، بین تاجیکستان و ازبکستان است.

در نقشه بالا، خطوط نقطه داری رنگ **بنفشی**، گسترده‌گی رشته کوه های پامیر ها از شرق بطرف غرب نشان می دهد که از وادی قزل رباط از مرز چین و افغانستان، و تاجیکستان شروع و به امتداد دریای پنج تا درواز و قلعه خم ادامه یافته اند. از طرف شمال از منطقه رنگ کول و قراکول آغاز شده، و در ناحیه های تابع مرکز جمهوری تاجیکستان خاتمه می یابند که ناحیه های جرگه تال، طویل دره، تاجیک آباد، گرم، خاؤلینگ، و ناحیه شور آباد ولایت ختلان را در بر می گیرد.

این گسترده‌گی پامیر با این وسعت، در دوران ما شناخته شده، بلکه در قرن دهم، هم جغرافی نویسان عرب چون ابن حوقل و ابن رُسته (اصلاً ایرانی است، اما کتابش را بعربی نوشته) با این حدود شناخته شده است. ابن حوقل در کتاب صورة الارض حدود شرقی مرز های ماوراء النهر (پارِ دریا) چنین بیان نموده است: از سمت شرق بر یک خط مسقیم به فامر [پامر] و راشْت [رشت] و قسمتی از سر زمین هند در مجاورت به خُتل [ختلان] محدود است.

در اینجا، ختل همان، ختلان فعلی، راشْت، همین وادی رشت فعلی، و فامر، همین پامیر فعلی است. وادی رشت در کتاب های جغرافی دان های عربی، بنام « راشْت » آمده، که بعداً در دوره هجوم ترکان به « قرا تگین» تبدیل شد. فعلاً وادی رشت در سمت غربی تر هم مرز با وادی فرغانه در قرغزستان است، و بخش شرقی آن که بنام قراتگین معروف بوده، فعلاً بنام « غرم » یاد می شود. در دوران شوروی سوسیالیستی، این منطقه بنام منطقه خود مختار غرم [غرم اوبلاست = Garm Oblast] بوده که شامل رشت، جرگه تال، گرم، طویل دره، و تا حدود قلعه خم در درواز.

قله های مشهور کوه های پامیر:

مرتفع ترین قله ها در مرکز پامیر ها، سه قله (peak) می باشند، که قرار زیر معرفی می گردند.

قله اسماعیل سامانی: از سال 1932 تا 1962 بنام « قله استالین»، و از سال 1962 تا 1998 بنام « قله کمونیزم» یاد شده است که ارتفاع آن از سطح بحر 7495 متر (24590 فوت) می باشد.

قله ابن سینا: هنوز هم بطور غیر رسمی بنام « قله لنین» یاد می شود که ارتفاع آن از سطح بحر 7134 متر (23406 فوت) می باشد.

قله کار ژنیفسکای (به روسی: Пик Корженевской): این قله از سطح بحر 7105 متر (23310 فوت) ارتفاع دارد.

کانگور تاغ: این قله در پامیر شرقی موقعیت دارد، و ارتفاع آن از سطح بحر 7649 متر (25095 فوت) می باشد.

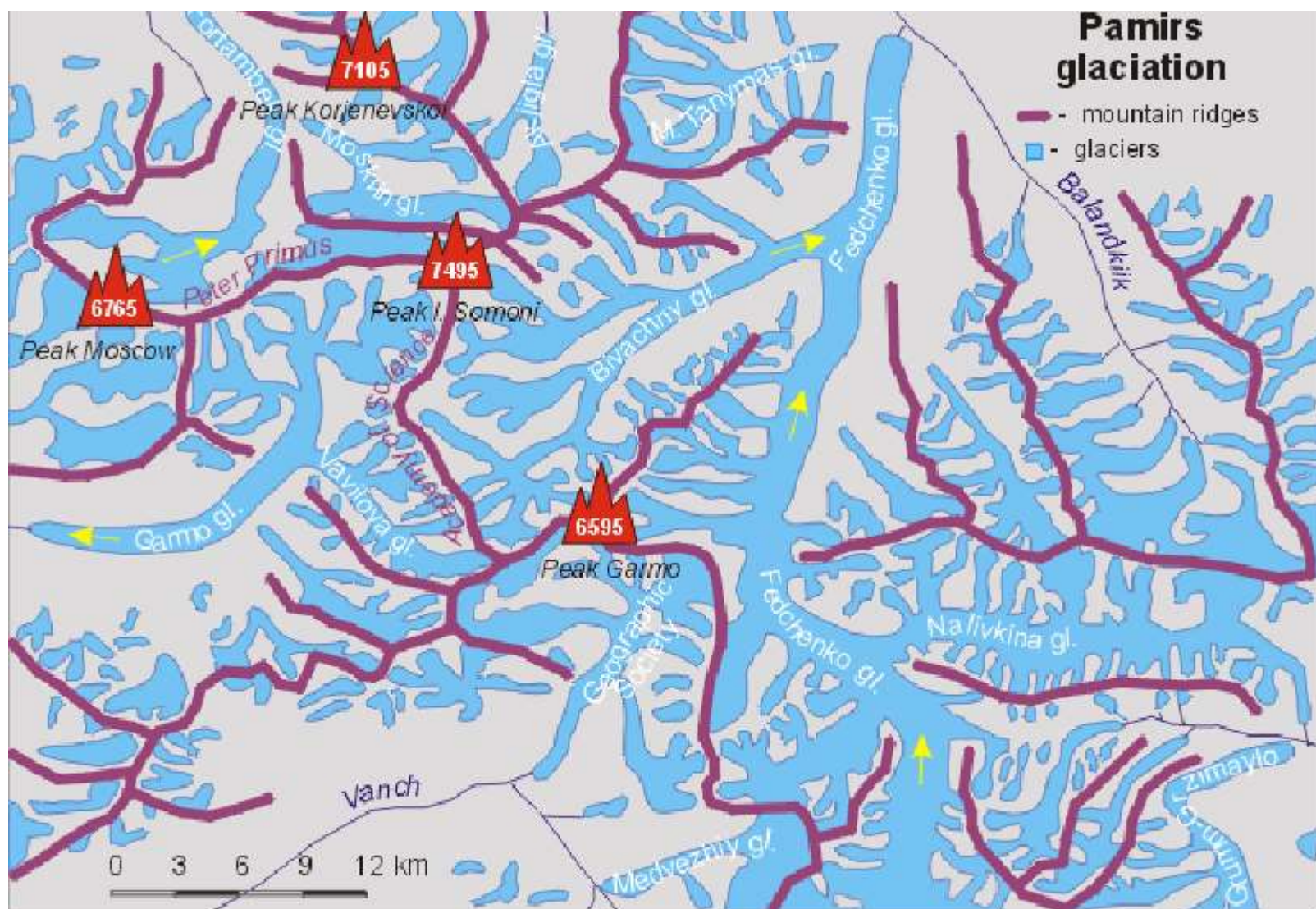
در زیر، مشهور ترین قله های منطقه پامیر، و موقعیت جغرافیایی آنها، در جدول لست گردیده اند (بر گرفته از ویکی پدیا، دانشنامه آزاد آنلاین):

نام قله	ارتفاع از سطح بحر به متر	مختصات جغرافیایی	مربوط به کدام سلسله کوه فرعی است	کشور
کانگور تاغ	7649	<u>38.593428°N 75.312560°E</u>	کانگور شان	چین
کانگور جیوبی (کانگور تیوبی تاغ)	7530	38.615833°N 75.195833°E	کانگور شان	چین
موز تاغ انا (کوه پدر یخ)	7509	<u>38.275855°N 75.1161°E</u>	موز تاغ انا بزرگ	چین
اسماعیل سامانی (سابق به نام قله ستالین و قله کمونیزم)	7495	38.943422°N 72.015803°E	رشته اکادمی علوم	تاجیکستان
ابن سینا (سابق قله لنین)	7134	39.343724°N 72.877536°E	رشته ترانس الای	تاجیکستان و قرغیزستان
کار ژیفسکای	7105	39.057317°N 72.00983°E	رشته اکادمیه نئوک (اکادمی علوم)	تاجیکستان
قله استقلال (سابق قله انقلاب)	6940	38.51°N 72.354167°E	رشته کوه های یز غلام	تاجیکستان
قله روسیه	6875	38.896°N 72.029°E	رشته اکادمی علوم	تاجیکستان
قله مسکو	6785	38.948563°N 71.8344°E	رشته کو های پتر ابر	تاجیکستان
قله کارل مارکس	6726	37.1625°N 72.481667°E	رشته کوه های شاخ دره	تاجیکستان
قله گوره کورمندی	6614	39.455812°N 73.566978°E	رشته کوه های ترانس الای	تاجیکستان و قرغیزستان
کوه گرما	6595	38.810955°N 72.072344°E	رشته اکادمی علوم	تاجیکستان
قله انگلس (Engels)	6510	37.171671°N 72.522898°E	رشته کوه های شاخ دره	تاجیکستان
کوه پامیر	6320	37.15°N 73.21°E	سلسله کو های واخان	افغانستان

قله افسران شوروی	6095	38.424°N 73.302°E	رشته کوه های شاخ دره	تاجیکستان
قله مایاکوفسکی	6095	37.021092°N 71.715138°E	رشته کوه های شاخ دره	تاجیکستان
قله پتخوار	6083	37.889167°N 72.189167°E	رشته کوه های روشن	تاجیکستان
قله لایزیک	5725	39.348°N 72.477°E	رشته کوه های ترانس الای	تاجیکستان و قرغیزستان
قله سکالیستی	5707	37.6005°N 72.227°E	رشته کوه های شغان	تاجیکستان
قله کیسیل دنگی	5704	37.4006°N 72.8435°E	رشته کوه های علی چور جنوبی	تاجیکستان

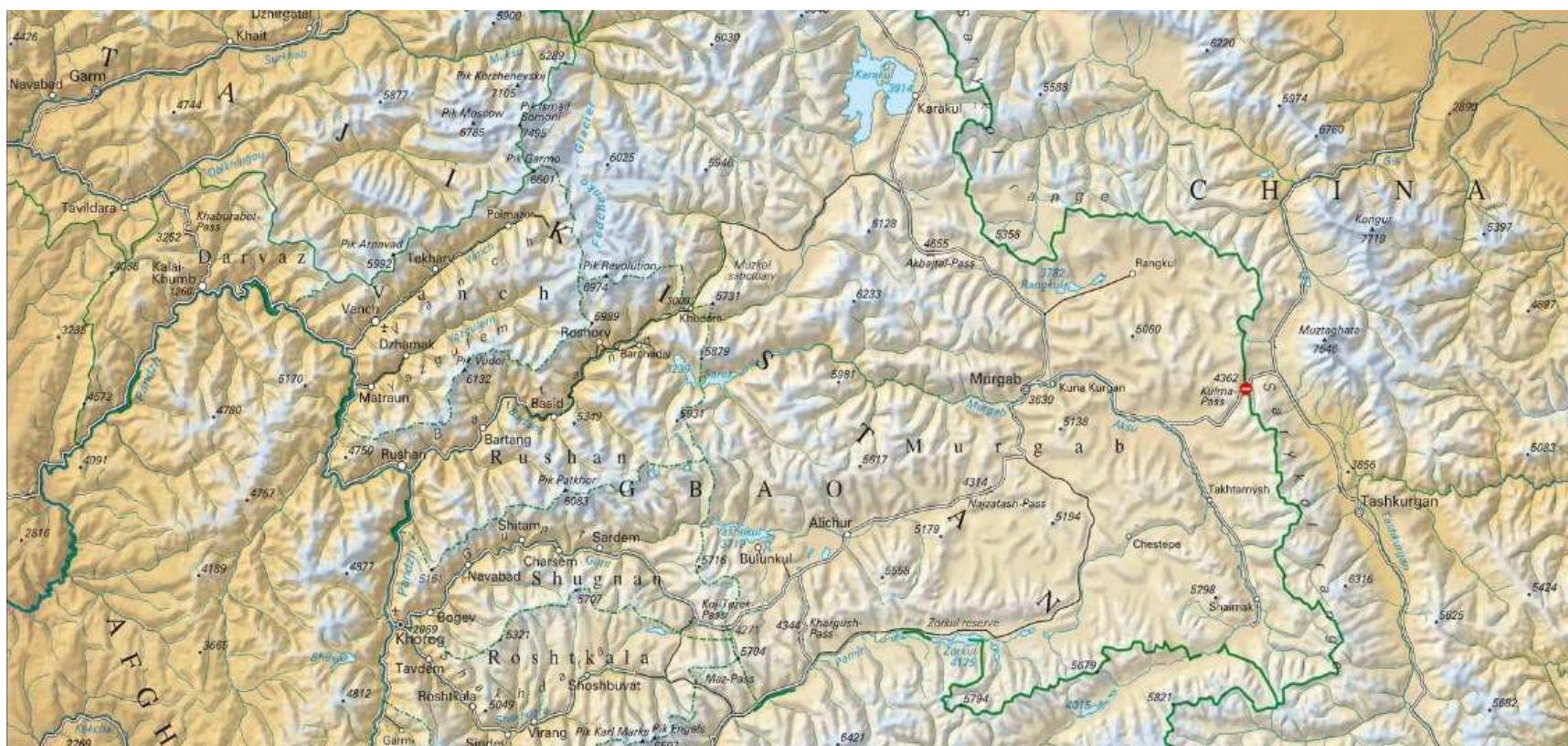
نوت: در بعضی از منابع، قله های کانگور تاغ و موزتاغ ااتا مربوط به سلسله کو های کولون ذکر گردیده اند. در اینصورت، قله اسماعیل سامانی، بلند ترین قله در کوه های پامیر بشمار میرود.

قله اسماعیل سامانی بلند ترین قله منطقه یخچالی پامیر است، که این یخچال [پیر یخ، و یا پیر برف] بنام یخچال فیدچینکو (Федченко) (Fedchenko Glacier)، یاد می شود، که در سال 1878 کشف شد و بنام فیدچینکو، کاوشگر روسی قرن نوزدهم، نامگذاری شد. درازای این یخچال 48 میل (معادل به 77 کیلو متر) است و مساحت بیش از 700 کیلو متر مربع را احتوا نموده است. این یخچال، بعد از یخچال های سر زمین های قطبی، دراز ترین یخچال طبیعی در جهان می باشد. ضخامت یخ آن بیشتر از 1000 متر بوده، و حجم یخچال اصلی به همراه ده ها شاخه ای که از آن جدا شده، به مقدار 144 کیلو متر مکعب بر آورد شده که نزدیک به یک بر سه حصه حجم جهیل ایری (Lake Erie)، (که جهیلی بین ایالات متحده امریکا و کانادا است) می باشد.

در نقشه بالا، مسیر یخچال فدچنکو، توسط تیر ها به رنگ زرد، نشان داده شده است. همچنان سه قله بزرگ هم در اینجا نشانی گردیده اند، که عبارتند از قله گرما، قله مسکو، قله اسماعیل سامانی، و قله کارژنفسکای.

در نقشه بالا، بعضی از قله های معروف رشته کوه های پامیر نشانی شده اند، و همچنان ارتفاع شان هم از سطح بحر نوشته شده است.

جهیل های پامیر ها:

در منطقه پامیر های بیشتر از 170 رود خانه نامدار و اضافه از 400 جهیل وجود دارد²، ولی بزرگترین و مشهور ترین آنها قرار زیر، درج جدول گردیدند.

نام جهیل	موقعیت	مختصات جغرافیایی	ارتفاع از سطح بحر به متر	درازا	پهنا	ژرفا	مساحت (به کیلو متر مربع)	معلومات دیگر
قرا کول (جهیل سیاه)	پامیر خرگوشی، تاجیکستان، بالای وادی مارکان سو	39° 1' 0" N, 73° 27' 0" E	3914 متر	33 کیلو متر	23 کیلو متر	در قسمت غربی 236 متر، در قسمت شرقی 22.5 متر	380 کیلو متر مربع	
ساریق کول (جهیل زرد)	پامیر کلان، سرحد بین افغانستان و تاجیکستان	37° 27' 0" N, 73° 42' 0" E	4125 متر	شکل بیضوی دارد که محراق کلان آن 20 کیلو متر و محراق خورد آن 4 کیلو متر	4 کیلو متر		39 کیلو متر مربع	شاخابه آن به دریای پامیر می ریزد و در قریه لنگر کشت با دریای واخان یکجا می گردد
چقمقتین کول	پامیر خورد، افغانستان	Latitude: 37°13'49.84" Longitude: 74°10'37.37"	4024	17 کیلو متر	3.5 کیلو متر			از طرف شرق مصب آن بطرف وادی تگرمان سو بوده و آب آن به آقسو و یا دریای مرغاب، و یا دریای برتنگ می ریزد. بخش غربی آن بُزی دریا و یا دریای پامیر خورد با دریای واخجیر در بُزی گمبُذ (گنبد) یکجا شده و دریای واخان را تشکیل می دهد.
یشیل کول (جهیل سبز)	علی چور، بالای ناحیه غند، تاجیکستان	37° 45' 0" N, 72° 54' 0" E	3734 متر	22 کیلو متر	52 متر	52 متر	36 کیلو متر مربع	دریای غند از آنجا سرچشمه می گیرد
رنگ کول (جهیل آهو)	در 60 کیلومتری شمال- شرق مرکز ناحیه	38° 30' 14" N, 74° 27' 41" E	3600 تا 4000 متر			6 متر	مساحت رنگ کول 8 کیلو متر مربع و	

² Tajik National Park (Mountains of the Pamirs) , [Online], Available at : <http://whc.unesco.org/en/list/1252> (Retrieved: 20 June 2016)

	مرغاب قرار دارد، و شامل دو جهیل می شود که توسط آبنا با هم وصل شده اند							مساحت شارکول 7 کیلو متر مربع	
جهیل سریز	بالای دره برتنگ، روشن، تاجیکستان	38° 12' 6" N, 72° 45' 27" E	3263	55.8 کیلو متر	3.3 کیلو متر	از 280 تا 505 متر	79.9 کیلو متر مربع	دریای برتنگ (مرغاب) از آن جریان دارد	
جهیل شندو	در نزدیکی جهیل سریز است								
بَلون کول	در 130 کیلو متری شهر خارق در دره غند قرار دارد، و فاصله آن از یشیل کول 1.5 کیلو متر است	37° 43' 10" N, 72° 57' 20" E				6 متر	3900 هکتار		
دِرُم کول	در 75 کیلو متری شهر خارق قرار دارد و بالای دریای دُمدره در شاخ دره تشکیل شده	37° 16' 50" N, 72° 5' 35" E	3345	3.5 کیلو متر	200 تا 300 متر	45 متر	150 کیلو متر مربع		
تُرمتای کول	از مرکز خارق 110 کیلو متر فاصله دارد	37° 29' 0" N, 72° 32' 0" E	4202	7 کیلو متر	2 کیلو متر	18 متر	800 هکتار		

بعضی معلومات دیگر در قسمت تشکیل بعضی از جهیل ها:

جهیل قراکول: این جهیل از برخورد یک شهاب سنگ در دهانه دره فاکوی بیل تشکیل، که گودال و یا چاله آن منشاء تکتونیکی (tectonic) دارد که عمق آن در حصه شرقی تا 22.5 متر و در حصه غربی تا به 236 متر میرسد. آن جهیل به کدام طرفی جریان ندارد بدین لحاظ مزه آن شور و تلخ است. آب آن از جویبار های کوچک که از کوه های اطراف آن جاری هستند، تغذیه می شود. بزرگترین جویباری که در آن جریان دارد، از سمت جنوب دریای موز کول [جهیل یخ] است، و از طرف شمال دریای قرا جلگه [وادی سیاه] است. بعد از عمق 9 متر، درجه شفافیت آب آن تا حدی شفاف به نظر نمی رسد؛ بخاطری که دریاچه هایی که در آن میریزند، همراهی خود مواد سنگین را انتقال می دهند، و رنگ آن آبی تیره است، و بدین لحاظ به قرا کول [جهیل سیاه] شهرت پیدا کرده. از ماه نوامبر [برابر با عقرب] تا ماه می [برابر با ثور] سطح

آن پوشیده از یخ می باشد. این جهیل تا صد ها سال، کدام جریانی به بیرون نداشته تا آنکه تمام چاله و یا گودال بزرگ را پر کرده، و بعداً، مسیر آن بطرف دریای قوکوییل جریان پیدا نموده است. (بر گرفته از: جهیل ها در آسیای میانه)

جهیل قرا کول (بر گرفته از گوگل اِرتِ)

یشیل کول [جهیل سبز]: این جهیل یکی از جمله زیباترین جهیل ها در پامیر ها است. این جهیل در اثر بند شدن جریان دریای علی چور بوجود آمده است. یشیل کول از دریاچه های دور و بر سلسله کوه های علی چور و بازار دره تغذیه می گردد که بزرگترین آنها دریاچه های بال شای و مالِ مرجانی است. دریای غند که یکی از شاخابه های دریای پنج است، از همین جهیل جریان دارد. جهیل یشیل کول با جهیل بلون کول از طریق یک کانال پیوست می شود، در جهیل انواع و اقسام ماهی ها پیدا می شود.

پرنده های زیاد در آنجا پیدا می شود. اما به علت اینکه اطراف آن از صخره ها تشکیل شده، مرغابی ها، قاز ها، و مرغ نوروزی در آنجا برای شان آشیانه بسازند. (بر گرفته از: جهیل ها در آسیای میانه).

تصویر جهیل پشیل کول، بعضی اوقات رنگ آن در اثر پدید آمدن ابر ها در آسمان سبز می شود، قسمی که در تصویر دیده می شود، و بدین لحاظ بنام جهیل سبز یاد می شود. ولی در اکثر موارد، رنگ آن به شکل آبی روشن است.

تصویر یشیل کول، بلون کول، توز کول، و ساسیق کول از طریق گوگل ارث

جهیل سریز: این یکی از جهیل های جوان پامیر ها است، یعنی این جهیل به تازگی به میان آمده است. این جهیل در ماه فبروری سال 1911 در اثر زلزله در دهکده های اُسای و سریز بمیان آمد، و این دو دهکده را در خود فرو بلعید. کوهی ایکه در اثر زلزله باعث سد شدن دریای مرغاب (دریای برتنگ) گردید، حجم آن به اندازه دو کیلو متر مکعب (2 km^3) بوده که درازای آن 1370 متر (1.37 کیلو متر)، بلندی آن 567 متر بوده و بنام «سَد اُسای» (Usoi Dam or Obstruction) یاد می شود. در اکتوبر سال 1913، طول این جهیل 28 کیلو متر و عمق آن 280 متر بود. هنوز هم از نقطه نظر ژرفا، این عمیق ترین جهیل بعد از جهیل ایسیک کول (ایسیق کول) در

آسیای میانه می باشد. چون سطح آب این جهیل سالانه بلند و بلند تر می شود، از اینرو بنام « اژدهای خفته » مشهور شده است؛ زیرا که در اثر سرازیر شدن آب آن، مناطق ماورای دریای آمو را از روشن به آن طرف در خود فرو خواهد برد. (بر گرفته از: جهیل ها در آسیای میانه).

تصویر جهیل سریز از طریق گوگل اِرت

زار کول (ژر کول، ساریق کول): این جهیل که بنام های « ساریق کول» و « جهیل ویکتوریا» نیز مشهور است، در حصه جنوبی پامیر ها موقعیت دارد. دگروال جان وود، مامور هند برتانوی در آسیای میانه، منبع دریای آمو را رد یابی کرد، و بعد به این جهیل رسیده، و آنرا بنام ملکه بریتانیای کبیر همان وقت، بنام ملکه ویکتوریا، نامگذاری نمود. این جهیل در اثر یخ رُفت (moraine) به وجود آمده است. از سمت شرق به سمت غرب، این جهیل با حلقه های دورانی به اندازه چهار کیلو متر احاطه شده است، که حلقه های یخ رُفت (یا رویدگی یخ) را نشان می دهد. در گذشته، سطح این جهیل بلند تر بوده، زیرا تراس های (پله ها) که در فاصله 6 متری این جهیل قرار دارند، گواه این مطلب اند. در اثر سرازیر شدن دریای پامیر از این جهیل، فرو رفتگی و عمل فرسایش در مصب این جهیل صورت گرفته، تا اینکه در قرن 19 سطح آن پایین آمده است (بر گرفته شده از: جهیل ها در آسیای میانه)³

³ The Lakes in the Central Asia, Available at: http://www.cawater-info.net/bk/water_land_resources_use/english/docs/lakes.html

در تصویر فوق جهیل زرقول که بین افغانستان و تاجیکستان مرز مشترک دارد، از گوگل اِربْ گرفته شد.

امتداد رشته کوه های پامیر در افغانستان:

در افغانستان، رشته کوه های پامیر، به همراهی رشته کوه های هندوکش، تا حصه کوه های قریه قاضیده، واکان ادامه یافته، و بعد توسط دره اشتراغ از کوه هندوکش جدا می شود، و بعد رشته کوه های هندو کش بطرف چترال پاکستان، و همچنان به مناطق مرکزی افغانستان ادامه پیدا می کند. قسمی که در کتاب جغرافیای عمومی ولایات افغانستان آمده است:

«سلسله کوهی که از حصه اشتراغ هندوکش اصلی از ناحیه شمال قله معروف نوشاخ⁴ شروع شده، از جنوب اشکاشم گذشته، به کنار رود پنجه (یعنی جریان بالای رود آمو) داخل خاک افغانی به سمت شمال ادامه یافته و تمام مناطق کوهستانی شغنان و درواز را تشکیل داده است، بنام سلسله کوه های شغنان و درواز بدخشان یاد می شود. این سلسله کوه وقتی که به جنوب اشکاشم میرسد کمترین ارتفاع را بخود اختیار می کند و بعد به تدریج به ارتفاع خود افزوده از جنوب جهیل شیوه می گذرد. بعد از اینکه به جنوبی ترین نقطه جریان رود شیوه میرسد، به دو شاخه بزرگ جدا شده به کنار راست و چپ رود شیوه، سمت شمال را پیش می گیرد. رود پنجه این سلسله کوه را از شمال، شرق، و غرب، احاطه نموده است. در حصه غرب شهر فیض آباد قسمتی از این کوه با سمت جنوب ادامه یافته، کوه بچه های شرقی و جنوبی رستاق را به میان آورده است. این کوه در قسمت غربی رود شیوه و مناطق شرقی درواز به نام کوه سفید خرس (در قسمت وسطی)، و کوه بوم (قسمت های آخر) یاد می شود. بلند ترین نقاط این سلسله کوه در جنوب شرق دره تنگ درواز موقعیت دارد که ارتفاع آن به 5329 متر بالغ می گردد.» (جغرافیای عمومی ولایات افغانستان، ص. 401).

نقشه های زیر، تلاقی کوه های پامیر و هندو کش را نشان می دهند، که آب پنج این دو سلسله کوه را از هم جدا ساخته است.

⁴ قله نو شاخ که در دره قریه قاضیده واکان قرار دارد، 7485 متر از سطح بحر قرار دارد. بلند ترین قله کوه هندوکش بنام تراجمیر است که در چترال پاکستان موقعیت اخذ کرده و ارتفاع آن از سطح بحر 7750 متر است (265 متر بلند تر از قله نو شاخ).

نتیجه گیری:

در بخش دوم این مقاله، حدود و ثغور پامیر ها، رشته کوه های معروف آن، قلل شامخ و موقعیت آنها، و جهیل های مشهور آن بطور فشرده به معرفی گرفته شدند. ساحه ای را که منطقه پامیر اشغال نموده است، برابر با یک بر سه ($\frac{1}{3}$) حصه خاک تاجیکستان، و برابر با یک دهم ($\frac{1}{10}$) حصه خاک افغانستان است.

قسمی که ذکر شد، مرز شرقی پامیر ها، از کشور چین از رشته کوه های سریقول شروع شده و به طرف غرب ادامه پیدا نموده اند و ارتفاع رشته کو های آن به تدریج زیاد شده، و تا بیشتر از 7000 متر میرسد که بلند ترین قله آن بنام اسماعیل سامانی در نزدیکی ناحیه های (ولسوالی های) ونج (از طرف جنوب)، جرگه تال، تاجیک آباد، طویل دره، و گرم (از طرف غرب)، در قلب تاجیکستان اخذ موقعیت نموده است. تا آخرین دهه قرن نوزدهم، بیشتر از نواحی پامیر برای کاوشگران نا شناخته باقیمانده بود. در قسمت شمالی آن با رشته کوه های ترانس الای، بین جمهوری قرغزستان و تاجیکستان مرز رسمی ایجاد نموده است، و در جنوب و جنوب غرب آن، دریای پنج، این سلسله کوه را از سلسله کوه های هندوکش جدا ساخته است. به این ترتیب، قسمی که بعضی فکر می کردند که پامیر تنها در بالای واخان موقعیت دارد و بس، این مقاله برای شان واضح می سازد که دشت های پامیر به هشت حصه تقسیم شده است، و این دشت ها در نزدیکی ناحیه های (ولسوالی های) اشکاشم، راش ت قلعه (شاخ دره)، غند، مرغاب، روشن (در بر تنگ) می باشند، که بنام های پامیر خورد (در داخل خاک افغانستان)، پامیر تاغ دمباش (در داخل خاک چین)، پامیر کلان، پامیر رنگ کول، پامیر خرگوشی، پامیر علی چور، و پامیر سریز (این پنج دشت بنام پامیر در داخل خاک تاجیکستان قرار دارند) یاد می شوند. این دشت ها بیشتر در حصه شرقی پامیر قرار گرفته و در حصه غربی یخچال های بزرگی چون یخچال فید چی نکو موقعیت دارد، و رشته کوه های آن تا در بخش مرکزی تاجیکستان ادامه پیدا می کنند، و در مجموع بنام سلسله کوه های پامیر یاد می شوند. بطور خلص، در طرف راست دریای آمو سلسله کوه های پامیر، و در طرف چپ آن، سلسله کوه های هندو کش در بدخشان تا مضافات درواز های ادامه یافته اند.

به این اساس، رشته کوه های شغنان شرقی (ولایت خود مختار بدخشان کوهی، تاجیکستان)، مربوط به کوه های پامیر، و رشته کوه های شغنان غربی (ولایت بدخشان، افغانستان) مربوط به رشته کوه های هندوکش هستند که این سلسله کوه ها از حصه اشتر اغ، هندوکش از ناحیه شمال قلعه معروف به نام «نو شاخ» شروع شده از جنوب اشکاشم گذشته سپس از جنوب رود شیوه (جهیل شیوه) عبور میکند.

منابع و مأخذ:

1. ابن حوقل، ابی القاسم بن حوقل النصیبی، صورة الارض، منشورات دار مكتبة الحياة، بيروت، لبنان، 1992، صص، 381، 393-394، و 413.
2. انصاری، سلطان محمد، جغرافیای عمومی ولایات افغانستان، انتشارات بین المللی سرور سعادت، چاپ اول، سال 1394 هـ. خ.
3. Beal, Samuel, Si-yu-ki (Buddhist Records of the Western World), Translated from the Chinese of Hiuen Tsiang (A.D. 629), in two volume, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co. Ltd, London, 1960. V. II, Pp. 291- 297.
4. Cobbold, P. Ralph, Innermost Asia: Travel & Sport in the Pamirs, William Meinemann, Londod, 1900, pp. 31- 33.
5. Ivanow on the Pamir, Geographical Notes, 1885, pp. 339 – 340
6. Gordon, T., E., C.S.I., “The Roof of the World: A Journey Over the High Plateau of Tibet to the Russian Frontier and the Oxus Sources of Pamir”, *Cornell University Library, Printed for R.&R. Clark for Edmonston & Douglas, Edinburgh*, pp, 121 – 122)
7. Middleton, R. & Thomas, H., “Tajikistan and the High Pamirs”, *Odyssey – 2nd edi. 2011*), extract from Chapter the Great Game – myth or reality? (pp. 295 – 330).
8. The Lakes of Central Asia, [Online], found at: http://www.cawater-info.net/bk/water_land_resources_use/english/docs/lakes.html. (Retrieved on: 20 June 2016)
9. Encyclopedia Britannica, Pamirs [Online], Available at: <http://www.theodora.com/encyclopedia/p/pamirs.html> (Retrieved: 20 June 2016)
10. Main sub ranges and peaks, <http://www.summitpost.org/pamir-1055-1072-1084-1080-1088/171075> (Retrieved on: 20 June 2016)
11. Tajik National Park (Mountains of the Pamirs) , [Online], Available at : <http://whc.unesco.org/en/list/1252> (Retrieved: 20 June 2016)

12. Wikipedia, Free Online Encyclopedia, the Pamir Mountains [Online], Available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Pamir_Mountains (Retrieved on: 20 June 2016)
13. Wikipedia, Free Online Encyclopedia, The Lake Sarez [Online], available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Sarez_Lake (Retrieved: 20 June 2016).